

Fattig svensk debatt om fattiga barn

När de stora medierna gör egna nyheter av en förenklad verklighet blir bilden ibland helt skev. Hur var det nu med de hungriga svenska barnen?

Text: Stina Fernqvist | Bild: Thomaz Grahl | [Prenumerera](#) | Artikel i [SocialPolitik nr 2 2013](#)

Den svenska "barnfattigdomen" tycks aldrig upphöra att vara en aktuell politisk fråga. Den omdebatterade belysning av problemet som tillhandahölls av SVT:s Uppdrag Granskning i vintras gav vid handen att Rädda Barnens officiella siffror var missvisande eftersom de 248 000 barn som enligt organisationen lever i ekonomisk utsatthet inte kan sägas leva i en absolut fattigdom (vilken Rädda Barnen heller aldrig påstått i sina rapporter).

Några veckor efter att programmet visats disputerade jag på doktorsavhandlingen En erfarenhet rikare? En kvalitativ studie av barns strategier och barnfattigdomens villkor i välfärdsstaten som just syftar till att belysa barnens egna

perspektiv på en vardag i ekonomisk knapphet. Mitt intresse har varit att dels problematisera hur ekonomiskt utsatta barn positioneras i en välfärdsstat som tydligt har vuxnas – föräldrars – aktiveringsgrad som högsta prioritet för att åtgärda socioekonomiska problem, men framförallt att synliggöra de strategier barnen använder sig av hemma, i skolan och på fritiden bland jämnåriga för att hantera konsekvenserna av ekonomisk utsatthet. Kombinationen av dessa perspektiv tydliggör att ekonomiskt utsatta barns situation är prekär och komplex, vilket till viss del kan sägas hänga samman med att fattigdomens legitimitet som samhällsproblem till och från ifrågasätts – exempelvis i undersökande reportage på bästa sändningstid.

De 17 barn och ungdomar som medverkar i studien har alla erfarenhet av att leva på försörjningsstöd (även om alla inte var medvetna om familjens inkomster).

Urvalet gjordes utifrån ärenden hos förvaltningsrätten som är överprövningsinstans för socialtjänstens avslag, och de familjer som medverkar i studien har således samtliga överklagat socialtjänstens beslut. Det bör dock poängteras att samtliga familjer tidigare har tagit emot försörjningsstöd, samt att avslag kan meddelas på andra grunder än att inkomstnivån är för hög för att bistånd kan beviljas. Barnen har djupintervjuats vid minst ett tillfälle, där intervjufrågorna har berört både deras situation hemma med familjen och i skolan bland jämnåriga. I denna text presenteras utdrag ur dessa intervjuer samt de tolkningar jag gjort av dem i avhandlingen.

Jag vill be läsaren att hålla i minnet att studien är kvalitativ. Detta innebär bland annat att materialet som här presenteras inte gör anspråk på att vara generaliserbart och därmed betraktas som representativt för alla ekonomiskt utsatta barn i Sverige; även om dessa anspråk skulle finnas skulle det vara hart när omöjligt då denna grupp är väldigt mångfacetterad. Därmed inte sagt att de strategier de medverkande barnen och ungdomarna ger uttryck för är unika för

just dem.

De miljöer som i första hand präglar de medverkande barnens vardag är hemmet och skolan, vilket gjorde det naturligt att i första hand diskutera hur man hanterar olika situationer och hur den ekonomiska utsattheten på olika sätt påverkar interaktioner i dessa sammanhang. Det blir därigenom tydligt att den sociala dimensionen av fattigdom blir kännbar för barnen; den materiella resursbristen är givetvis inte obetydlig, men samtalen kom ofta att snarast röra sig kring sociala aspekter.

I relation till familjen kunde detta innebära att positionerna inom familjen i någon mån omdefinierades, bland annat genom att barnen tog på sig en ansvarsroll gentemot föräldrarna. Det kunde också innebära att det egna handlingsutrymmets begränsningar i relation till vardagsekonomin blev påtagligare. Nioåriga Rebecka ger uttryck för dessa båda perspektiv i följande citat:

R: Ja, alltså... för min mamma, det är så att hon börjar bli ledsen och... jag är liksom lite orolig för det här med pengarna. Hon blir liksom lite chockad och så.

S: Mm. Hur märker du det då?

R: Alltså hon vill att jag ska komma dit och göra en sak och då ser jag att hon... sitter där och börjar tänka och hon börjar liksom gråta lite...

Hon återkommer till oron senare i intervjun:

R: Jag är liksom lite orolig över mamma...

S: På vilket sätt?

R: Hon har ingen... varje gång jag ska gå och köpa mjölk så ser jag att hon bara har en tjugilapp och fem enkronor, så jag är lite orolig... Men annars ska vi nog klara oss.

I intervjun med tioåriga Bea synliggörs en strategi som framkommer i flertalet andra intervjuer, och som belagts i tidigare forskning; att ligga lågt och inte tjata om fritidsaktiviteter eller saker som belastar familjens ekonomi:

S: Är det nånting som du känner att du vill kunna göra men det

går inte för att det är dåligt med pengar?

B: Ja, jag vill kunna hjälpa till med allt som händer... kunna ge mer än femtio kronor men det kan jag inte.

S: Finns det något annat... att du skulle vilja kanske gå på någon fritidsaktivitet eller spela något instrument eller så?

B: Jag skulle vilja ha ett nytt tv-spel men det kostar för mycket... jag brukar önska det men det går inte.

Genom liknande yttranden belyses barnens låga grad av aktörskap i relation till ekonomi, och deras medvetenhet om den. Paradoxalt nog kan man dock betrakta det utökade ansvar för familjens ekonomi som dessa barn ger uttryck för som ett utvidgande av barnpositionens gränser, om än inte i en särskilt positiv mening för barnen själva. Det är rimligt att anta att dessa processer bidrar till att ytterligare problematisera positionen som barn i en ekonomiskt utsatt familj.

Anpassningsstrategier är överlag synliga i relation till samspelet i familjen, där man undviker att påtala de egna ekonomiska behoven för att inte belasta familjens ekonomi. Det finns dock även exempel på motsatsen där barnen explicit påpekar både sina egna materiella behov för föräldern och även kallar sin mamma "fattiglapp" och liknande. Sådana yttranden har jag tolkat som ett sätt att underminera föräldern då denne misslyckats med den basala föräldrauppgiften att försörja sina barn. Yttrandet handlar således om mer än att påtala en resursbrist och visar hur en ekonomisk knapphet påverkar och problematiserar relationerna inom familjen.

I skolan och bland jämnåriga handlar strategierna i huvudsak dels om ett döljande av familjens ekonomiska situation. Dock tycks inte fattigdom i sig utgöra en anledning till mobbing eller utanförskap, och ett flertal av barnen ger uttryck för att både de vuxna i skolan och övriga elever är dåligt insatta i vad ekonomisk knapphet innebär. Ekonomisk knapphet och dess konsekvenser är således inget man pratar om. Döljandet tycks därför snarare handla om att passera som "normal", att inte

avvika. I likhet med tidigare studier framträder kläder som en tydlig statusmarkör och att inte ha möjlighet att införskaffa kläder i rätt märken och storlekar kan bli problematiskt.

Trettonårige Robert säger:

– Det kan vara jobbigt för föräldrar att ha dåligt med pengar.

S: Varför då tror du?

R: För liksom, barnet kanske inte...om de har barn så kanske nån retar den, då kan de liksom tänka att det kanske är deras fel.

S: Ok, är det en sån sak man kan bli retad för? Att det är dåligt med pengar?

R: Inte pengar, men kläder...

Temat återkommer i intervjun med jämnåriga Camilla:

S: Hur är det i skolan för nån som har dåligt med pengar hemma?

C: Ibland skäms jag. Jag är ju såhär, jag bryr mig inte om vad jag har på mig. Jag har lite punkig stil, och när jag går så i skolan så kommer folk bara... som den här tjocktröjan har jag haft jättelänge, sen är det bara att byta tröja under här. Blir väl så i en vecka.

S: Mm. Och det tänker du hör ihop med att det inte finns pengar att köpa nya kläder för... ?

C: Ja... jag skäms jättemycket.

13-åriga Camilla återkommer i intervjun till att hon har en lite "punkig" stil och att hon tidigare blivit retad och beskylld för att vara "emo". Hennes egen koppling till familjens ekonomiska situation i citatet ovan pekar på att hennes klädstil inte enbart har att göra med ett uttryck för subkulturell tillhörighet, utan kan tolkas som en strategi för att delvis undkomma jämförelser av klädmärken och annat.

Självexkludering från sociala aktiviteter och annat umgänge med jämnåriga är även det framträdande i materialet. Att inte kunna gå med och fika efter skolan kan kanske för en utomstående betraktare tyckas som en banal uppoffring, men i likhet med vad tidigare forskning konstaterat blir risktagandet i denna strategi tydligt. Den som aldrig kan

följa med på bio eller andra aktiviteter riskerar att bli utdefinierad, men att bli påkommen som fattig är uppenbarligen en större social förlust för dessa barn och ungdomar och följaktligen väljer man att avstå från umgänget. 13-åriga Nora säger:

S: Är det något speciellt som du inte kan göra för att det är dåligt med pengar?

B: Ja. Typ, på fritiden... Mamma har ju inte råd. Gå på basket kostar 500 i månaden eller nåt. Jag vill ju verkligen gå på det, det är verkligen mitt intresse men jag kan inte gå på det. Och alla mina kompisar gick på det, jag vill ju liksom vara med dom... de är ju med varandra... ett gäng och hade liksom kul... och då kunde inte jag och blev såhär ledsen och "men jag vill ju jättegärna gå"...

S: Fick du höra några kommentarer om det från kompisarna?

B: Ja precis, "varför var inte du med", och "du vill ju"... och sådär, de bara" vi saknar dig, du är ju aldrig med" och jag bara "ja, mycket läxor"...

S: Okej, så du ville inte säga...?

B: Nej, jag sa inget.

17-åriga Linda formulerar sig om samma problematik i mer generella ordalag:

L: Man kanske inte kan följa med på saker som de andra kan göra... bio eller nåt sånt.

S: Är det nåt som... blir det pinsamt? Att inte kunna följa med på bio?

L: Ja, det blir det.

S: Mm. Säger man då att man inte har råd eller skyller man på annat?

L: Man skyller på annat... att man inte har tid eller nåt.

Om det går att se den ekonomiska utsattheten i familjen som ett paradoxalt utökande av barns aktörskap genom ökat ansvar kan det i skolkontexten och umgänget med jämnåriga konstateras emellertid att barnens aktörskap snarast begränsas. Barnen uttrycker ofta att man strategiskt undviker arenor för social samvaro och aktiviteter som en följd av den ekonomiska

situationen och de skamkänslor den ger upphov till.

Döljandet av den ekonomiska situationen bidrar till att osynliggöra ekonomisk utsatthet i skolan, och de strategier som barnen tillämpar för att hantera sin situation säger något väsentligt om fattigdomens komplexitet.

Vuxnas fattigdom kopplas ofta mer explicit till skam och kanske framför allt skuld; fattigdomen förstås som ett tecken på ett individuellt misslyckande. Ekonomiskt utsatta barn kan inte, mot bakgrund av hur barnpositionen i välfärdsstaten generellt associeras med en låg grad av aktörskap, anses påverka sin ekonomiska situation men skammen finns uppenbart där och måste hanteras.

Utifrån synliggörandet av barnens strategier för att hantera ekonomisk utsatthet i välfärdsstaten Sverige menar jag att problemet är mer svårångat än den politiska och mediala debatten ibland vill påskina. Den materiella dimensionen av fattigdom är sammanbunden med den sociala och måste förstås i en välfärdsstatlig kontext; det handlar inte om barn som svälter ihjäl, utan barn som varje dag använder sig av mer eller mindre utarbetade strategier för att hantera en osynliggjord och ibland ifrågasatt problematik.

Stina.Fernqvist[at]soc.uu.se

Stina Fernqvist är FD i sociologi och verksam vid Sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Hon disputerade 2013 på avhandlingen *En erfarenhet rikare? En kvalitativ studie av barns strategier och barnfattigdomens villkor i välfärdsstaten*. Hon arbetar under våren 2013 som projektledare med en kartläggning av barnfattigdom i Uppsala Kommun i samarbete med Barnombudsmannen.

Läs mera

Fernqvist, Stina (2013) *En erfarenhet rikare? En kvalitativ studie av barns strategier och barnfattigdomens villkor i välfärdsstaten*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis
Näsman, Elisabet, Ponton von Gerber, Christina & Fernqvist,

Stina (2012). *Barnfattigdom: om bemötande och metoder ur ett barnperspektiv*. Stockholm: Gothia

Ridge, Tess (2002). *Childhood poverty and social exclusion. From a child's perspective*. Bristol: The Policy Press B.

Sutton, Liz (2009). 'They'd only call you a scally if you are poor': the impact of socio-economic status on children's identities. *Children's Geographies*, 7(3): 277–290.